

TALURAHVA ÕPETAJA

J. Kuum

Taevas oli selge, ainult kaugemal silmapiiril säras päikeses mõni üksik pilvetomp, kui isa hõikas tuppa õuest mängimast oma kolmeaastase Roberti ning ütles talle, et meil tuleb nüüd kaugemale maale sõita. Seal ootab mind kooliõpetaja koht ja pühapäeviti pean kirikus orelit mängima.

Kraam oli juba vankrile laotud ja sinna istusid nüüd ka isa ja ema, kes võttis veel väikese poisi oma sülle. Hobusega sõit oli väikemehele väga meelepärane ja huvitav, liiatigi kui mõned vastutulevad mehed kergitasid mütsi ja ütlesid hästikuuldava *tere*.

Elu siin uues kodus maal oli hoopis avaram kui linnas, kus ei tohtinud ilma isa-ema loata õuest kaugemale minna. Siin võis aga teha palju suuremaid ringe küll aeda ja toatagusele maale, kus kevaditi kõrgel siniõhus lõõrisid lõokesed või suvel karjalauda ukstel kükitasid reas lõhkise saba ja valge kurgualusega pääsukesed, kes sädistasid oma imelikku särisevat laulu. Ema oli väikemehele juba varem neid toredaid linde tutvustanud.

Siin, keset Torma loodust möödusid mõned talved ja suved. Koos emaga aeti lehma karjamaale, kus õitses eriliselt lõhnav valge ristikhein. Õhtul, kui päev oli muutunud juba märksa jahedamaks toodi nad taas koju lauta, kus neid piimanõu helisedes lüpsiti.

Robert oli nüüd sirgunud juba üheksa-aastaseks, kui ühel sügisel päeval võttis isa tal käest kinni ja ütles, et nüüd tuleb sul koos teiste lastega siinsamas asuvas koolimajas õppima ja kooliülesandeid lahendama hakata. Üldiselt meeldis see noorele poisile, kes õues hullates ja mängides oli paljude koolipoiste ja -tüdrukutega tuttavaks saanud ning niiviisi koduse saksa keele (Roberti ema oli üles kasvanud saksa perekonnas) kõrval ka eesti keele ära õppinud.

Aeg kadus kiiresti, talvel nii koolis kui ka kodus õppimisega ning suvel aias peenarde ja marjapõõsaste vahede rohimisega, karjamaal lehmade hoidmisega ning lõunavaheajal hurmavalt lõhnaval heinamaal või metsas lindude ja muude loomade tegevuse vaatlemisega. Vahest pühapäeviti võttis isa ta ka kirikusse kaasa, kus Robert kuulas harduses avaras ja kõrges ruumis omapäraselt murisevat pilliheli, mis segunes õige tasa kuuldavate laulu-häältega.

Koos vananemisega halvenes isa tervis silmnähtavalt. Endamisi olles mõlgutas isa sageli mõtteid oma vanemast pojast Robertist, kes võiks tema järglaseks saada siinsamas kooliõpetajana ning jätkata kirikus ühtlasi ka orelit mängimist ja kohaliku laulukoori juhatamist. Seda mõtet süvendas poja hea lauluhääl, muusikaline kuulmine ja märgatav anne. Aga selleks tuleb enne õppida ja sellealane kool lõpetada, sest ega nüüd enam ilma koolitunnistusega, nagu tema omal ajal sellele kohale sai, õpetajaks ja köstriks ei pääse.

Kui Robert oli saanud viieteistkümnepäevaseks ning oskas saksa keeles isegi luuletusi kirjutada, saadeti ta kõige hellemate soovidega Valga kooliõpetajate ja köstrite seminari õppima. Ka siin laabus tal teadmiste omandamine igati hästi, kuigi talle tundus, et õppekavas on usuasju liialt palju. Robertile meeldinuks enam ajaloo, loodusloo, aianduse ja põllumajandusega tegelemine. Meeldis ka see, et koolil oli oma aed, kus kevaditi ja sügiseti, aga mõnikord ka suvel oli võimalik teha aiatööd direktori enda osavõtul.

Kuid kõigele vaatamata tundis Robert end sageli siin küllalt üksinda. Palju mõtles ta kodule, kus aias olid tal oma lillepeenrad ja sealsed linnudki olid suured sõbrad. Eriti meeldivad olid kollase kurgualusega rasvatihased, kellele ta talvel riputas puuoksale peki-tükikesi ning õunapuude otsa seadis nendele pesakaste.

Sellel kevadel, millele järgneval suvel Robert sai kaheksateistkümnepäevaseks, lõppes seminaris õppimine. Ühel päikesest säraval hommikul palus koolijuhataja kõiki lõpuklassi poisse minna kooli saali, et seal anda nendele kätte seminari lõputunnistused. Teiste hulgas kutsuti välja ka Robert, kellele direktor avaldas eeskujuliku õppimise eest erilist kiitust ning ulatas lõputunnistuse. Väriseva käega võttis noorhärä selle vastu, tänas ning heitis korra

pilgu saadud paberile, kus peaaegu kõik hinded olid väga head. Nüüd tundis ta rinnas nagu mingit ängistust ja hinges tühjust, sest tore õppimine siin koos sõpradega oli äkki lõppenud.

Seminari direktor oli varem korduvalt poistele rääkinud jalgsi rändamise kasust, et sellega võis õppida tundma oma maad ja rahvast. Seda tuletas meelde Robert nüüd ka oma sõpradele, Johanile ja Georgile, kes olid ühisest matkast samuti huvitatud. Seati matkakava kokku ja kolmekesi hakati Valgast rändama sik-sakiliselt läbi Kagu-Eesti ning lõpuks Torma välja. Matkal tutvuti koolide ja kooliõpetajatega, käidi paljudes mõisates ja taludes, kus räägiti sealsete peremeeste, perenaiste ja teiste töötajatega. Oma silmaga nähti töötgemist mõisa- ja talupõldudel. Hiliskevadel, kui matka alustati, nägid äsja seminari lõpetanud noorhärnad, kuidas harkadraga kündes seemendati talupõllul suvivilja. Nähti, et selline töö on aeganõudev ja raske. Varsti võis aga näha, kuidas põllule hunnikutena mahatõmmatud sõnnikut puuhargiga laiali laotati ning ühe mõisa põllul tehti sõnnikulaotamist kaelasolevast põllest isegi käte abil. See kutsus noortes kooliõpetajate kandidaatides esile suure imestuse. Eriti tähelepanelikult süüvis taluelu tegemistesse ja siinsetesse küsimustesse Robert, kes kõige kohta päris peremeestelt ja -naistelt üksikasju. Oma kaaslaste tähelepanu juhtis ta suurele mahajäämusele, milles on süüdi siinsed parunid-mõisnikud, kes taludelt nõuavad ränga töö tegemist. See on ju lausa orjus, mis talutöö tegemiseks jätab väga vähe aega.

Tartumaa Kungla talus peatusid nad veidi kauem ja siin sigines lähem tutvus peretütred Anuga, kes nendele jutustas: *Esä es taha käsulugemist. Arvas, et käsu õpmine ei tii targas. Piab võtma tahvle ja rihvle ning rehkendama: kaitskõrda kaits om neli, üits puul ja üits puul om kaits puult; kaits puult ubinast om üits terve ubin. "Aga ubin om lõigat pooless, kuda sii om üits terve ubin?" küsisin esält. Ta ütlet, et pooless küll, aga kui nüüd mõlembi puule kõrrasse süüd, om nagu süüd terve. "Rehnut viib elun edesi" ütlet esä, "aga juute õppus tiib rahva rumalas.*

Pärast otseste mõtete vahetust talurahvaga ja nende elu ning tegevuse põgusat tundma-õppimist hakkas Robert nende küsimuste üle hoopis põhjalikumalt mõtlema ning üha enam sai kinnitust sellele, et meie maa kunagiste okupeerijate poolt on pannud taluelanikud aastasadade kestel väga vaevarikkasse ja raskesse olukorda ning nad on põhjustanud meile suure viletsuse. Talle sai selgeks, et just talupojad on pidanud siinseid mõisaid üles ehitama, nende töö tegema ja mõisamajandust ülalhoidma ning raskete mõisakoormiste tasumise kõrval renditalu pidamisega oma järglasi toitma ja kasvatama ning neid raskustele vaatamata siinsele elule ette valmistama.

Robert hakkas nüüd Tormas oma isa poolt poolelijäänud kooliõpetaja tööd ja kõstriametit jätkama. Siin püüdis aga teda kui eestlast nii kohalik baltisaksa pastor kui ka mõisnik alandada ja alavääristada. Seda ei suutnud noor kaheksateistkümnepäevane kooliõpetaja välja kannatada ning pidi siit lahkuma. Mõne aasta pärast jõudis ta Peterburgi, kus jätkas pedagoogiametit.

Peterburis puutus ta kokku mitme rahvuslikult meelestatud mehega, kes juhatsid, millistest raamatutest ta võib lugeda paremat elamiskorda tutvustavaid kirjutisi. Üheks selliseks teoseks oli saksakeelne *Eestlane ja tema isand*, mille seisukohad ühtisid suurel määral Roberti omadega. Alati kui oli vaba aega, võttis ta selle raamatu ning luges süvenenult ja järele mõeldes.

Tema õpetajateks ja temaga vestlejateks olid Viljandimaalt pärit maalikunstnik J. Köler ning eesti esimene põllumajandusteadlane J. Johnson. Neid ta väga austas ning võttis nende õpetusi ja nõuandeid kuulda. Nad selgitasid talle, et eesti põllumees on palehigis tööüraja ja koduhoidja. Okupandid on võtnud temalt õiguse omandada maad; talle on jäetud vaid renditalu, milles peab elamise eest mõisnikke orjama. Tema talu ja kogu küla on seepärast majanduslikult ja tehniliselt mahajäänud. Ta on mõisnike poolt suurte maksude ja kohustustega koormatud ning talupidaja ise on vähese või hoopis koolihariduseta, eriti põllumajandusliku kutsehariduseta. Seepärast on tema töö väheviljakas. Eesti taluühvust on vaja õpetada ja temale selgitada paremaid põllutöö ja loomakasvatuse võtteid. Nad ütlesid: *Sina Robert oled hea pedagoog ja sügav mõtleja, mine Eestisse ja õpeta rahvast ning nõua maainimestele õigusi, ärata nad rahvuslikule liikumisele ning selgita nende paremaid ja tulusamaid põllutöö ning loomakasvatuse võtteid!* See pani Roberti mõtlema ja ta tundis oma südames, et peab sõprade õpetust arvestama. Ta oli jõudnud tundmisele, et peab kõigepealt kirjutama rahvakoolidele paremaid õpikuid, sest olemasolevad on alaväärsed ja ei sobi, ning peale tema seda mitte keegi antud ajal paremini ei suuda teha. Ta uuris parimaid õpikuid ja

mõtles palju ning varsti oligi tal rahvakooli lugemiku käsikiri trükiks valmis. Robert õpetas selles noortele loodusteaduse saladusi ning ka aianduse ja põllunduse aluseid. Ta teadis, et juba koolis on maanoori vaja kasvatada ja eluks ette valmistada. Kirjutades nendele lugemisraamatut, pidas ta sellest mõttest järjepidevalt kinni. Lugemise raamatus ta selgitab koolilastele, et *ristikhein on põlluharimise juures nii tähtjas, et teda küll iga üksiku põllumehe ja terve rahva nõuka oleku toeks ja põhjuseks võib nimetada. Tema on põlluasjandamises seda, mis vesiratas veski juures on, mis kõik käima paneb*. Need olid tol ajal hoopis uued mõtted, see oli uus lähenemisviis.

Eestis oli kavatsus panna käima keskharidust andev kool, Aleksandrikool. Selles oli ette nähtud ka aianduse ja põllunduse aluste õpetamine. Nimetatud koolile ja tegelikele põllumeestele kirjutas Robert õpiku *Teadus ja Seadus põllul. Neile põllumeestele, kes oma asju mõistuse najal tahavad toimetada*. See oli eesti keeles esimene õpik, esimene valguskiir ratsionaalse põllunduse alalt eesti talupoja lauale, tema tumm õpetaja ning nõuandja.

Eesti ajalukku jättis Jakobson olulise jälje Tartus *Vanemuise* seltsis peetud kolme isamaakõnega. Nendest kõige mõjusam oli esimene kõne, milles räägiti Eesti rahva valguse-, pimeduse- ja koiduajast. Selles selgitati, et ristirüütlid pole meie rahva arengut edasi viinud, vaid *söödikute parved* hävitasid olemasoleva kultuuri ja paiskasid rahva sajan-diteks *pimeduse aega*, kust pole leida midagi head. Need olid julged vastumõtted balti sakslaste *kultuurträägerluse* teooriale, mis tol ajal elavnes poleemikaks Baltimaade erikorra õigustamise vastu.

Robert tuleb Peterburist kahekümneaastase noore eesti isamaalasena ja talupoja-meelsusega noormehena Eestisse ja hakkab söödisolevat tööpõldu harima.

Kui Tartu mehed asutavad põllumeeste seltsi, siis selle asutamiskoosolekul valitakse Robert asepresidendiks, kus ta oma sõnavõttus ütleb, et *viimasel paarikümnel aastal on küll ka ju meie maal hakatud teaduse najal toimetatud põllutööd nägema, aga meie teame väga hästi, et peame tänama dr. Jakob Johnsoni, kelle kirjad küll saksa keeli on kirjutatud, aga siiski eesti rahva auks langevad*. Edasi ta räägib, et *meie oleme nüüd ise kokku heitnud, et omaenese jõu ja nõuga seda korda seaksime, mis meile kui põllumeestele hädasti tarvis läheb. ...eestlane ei ole veel millaski ilma lootuseta oma tulevikule olnud*.

Roberti suureks sooviks oli, et ta *võiks talupoegade sekka talupojana astuda*. See unistus täitus tal pärast Kurgja metsatalu omandamist, kus ta ise polnudki veel kahekümnekolme aastane. Siia aeglaselt voolava jõe äärde, kus kaislates löid lupsu havid ja särjed, kavatses ta rajada oma kodu. Ta tundis selgesti, et mida enam ta siinsete metsade vahel jõe kallastel jalutab ja mõtiskleb, seda armsamaks talle see talukoht saab ja seda rohkem ta südame külge kasvab. Ta oli ülimalt õnnelik, et sai sellise meelikõitva talu, mille veeäärsetel aasadel suveõhtuti ja isegi veel hilisel ööl, võidu ööbikute lauluga, saagis ka rukkirääk. See oli tõeline idüll! Talu hooned olid küll vanad. Maadligi vajunud õlgkatusega ja rehetoga elumaja, akendeta madal karjalaut ja veidi kaugemal kõige kõbusamana tunduv ait koos vankrikuuriga ning taamal väike vihusaun. Robert ise asus siia sama aasta jüripäeval elama. Terava pilguga takseeris ta juba siis jõe kallasmaid ning tal oli mõte ehitada uued taluhooned jõe vasakule kaldale. Kuid raha puudusel ei saanud seda esialgu veel teoks teha ja perenaise majja toomiseks tuli korrastada vana elumaja. Aga perenaine oli Robertil juba neli ja pool aastat tagasi välja valitud ning õhetavate ja roosade põskedega Juliele venna pulmapäeval Lõhaveres abieluettepanek tehtud. Oodata tuli tegeliku pulmapäevani küll ääretult kaua, aga nüüd mil Robertil oli õnnestunud saada oma kodu, ei olnud pulmadeks enam takistusi.

Eisialgu küll mõrjsja nagu veidi kartis maaelu, kuid peigmees julgustas teda ja rääkis õhinaga, et *mina olen ka ju maailmas mõnda näinud ja ära elanud, ma olen inimeste elu saunahurtsikutes ja kuninglikus lossis tähele pannud, olen aastate kaupa vürstide majas elanud ja elan praegu ühes taluhoones, aga ma ütlen: kusagil ei või üks aus inimene nii õnnelik ja prii olla kui põllumehe seisuses*. Ja mõrjsja usaldas Roberti sõnu ning sügisel peeti Kurgjal pulmad. Oma pulmakõne lõpetas peigmees südamesttuleva tõotusega: *Eesti maa ja eesti rahvas – need on need nimed, mis meie kõikide ülimalt õnne ja õnnistust tähendavad. Surmani võidelda selle eest, oma paremat jõudu kulutada selle nime auks, see on meie kõikide elu ning see on ka meid, noort abielurahvast, sundinud kergemat põlve võõraste seas maha jätma ja üht eesti talumaja üles otsima. Sõbrad, rõõmustagem ennast seltsis oma elust, meie kõikide elu on üks uus elu! Elagu Eesti ja kõik tema lapsed!*

Nüidsest peale algas õlgkatusega vanas talumajas õnnelik ja töörohke kooselu. Siis kui kuldnokk vilistas maja otsa külge seatud pesakasti ees ja põllu kohalt kõlas siksakilisi lende tegevalt linnult nii omapäraselt kõlav kii-vit, läks noorpaar lähedal asuvasse ärkavasse oma metsa ja kaevas seal mullast välja juba varem leitud ja tähistatud kaks väikest pärnapuud. Need toodi nüüd ühiselt koju ja õuemulda tehti nende jaoks istutusauk. Sinna paigutati poolviltu metsast toodud puud – nooriku poolt üks ja Robertilt teine, et nende suureks kasvades saaks neist üks ühine sümboolne ja võimas kahe haruga pärn, mille juured ja tüvi alt oleks koos, aga ladvad eralduks kõrguses. Ja just sellisena ta seal praegu on.

Pärnu ja Viljandi põllumeeste seltside liikmed valisid üksmeelselt Roberti oma juhiks ja mõlemate seltside presidendiks. Sellest peale algab tema poolt kõige aktiivsemal viisil maarahva tuleviku nimel parunimeelsete mõisnike vastu võitlemine ja talurahva õpetamine.

Mustas Väandra nõorkuues astub Kurgja talu peremees nüüd põllumehena-talupidajana uude kogukonna omavalitsusse ja seltsidesse ning juhib seal talupoegi nende võitluses eneste ja ühel hoobil ka kogu Eesti rahva parema tuleviku eest. Mitte ainult et ta juhiks justkui loodud paistis olevat, vaid ta oli ennast ka haruldaselt hästi ettevalmistanud. Tema sügav arusaamine talurahva elumuredest ja teoorjusest vabaneva talupoja värsket edasipüüdmise tungist andis talle võimaluse sellises üldolukorras inimestele tööülesandeid ning elusihte kätte näidata, mis neile arusaadavad ja loomulikud. See tema allatulek oma juhtivate ja õpetatavate juurde, nende olukorda sissetungimine, tegi temast muude hiilgavate pedagoogi- ja juhiomaduste kõrval ka äravõitmatu võimuga talurahva meeltevaldaja. Robert oli hea pedagoog, kes rääkis oma südamest selle kõige tähtsama osa talupoja ette avalikuks, aga ei rääkinud temale mitte suhu. Ta polnud meelitaja ja ainult lubaja, vaid tõsine juht ja kasvataja. Aga õpetajat ja kasvatajat oligi talurahvale sel ajal just kõige enam tarvis.

Robert lähtus sellest, et põllumajandus ja põllumehe elukutse on meie rahva ürgjõu allikaks, mis annab kõikidele leiva ja muu vajaliku ülalpidamiseks. Maa on suurele osale rahvast turvatunnet andvaks koduks ning töö- ja tegevuskohaks. Roberti arvukad kõned eesti põllumeeste seltsides ja mujal, aga samuti tema kirjutised trükisõnas olid kindla suunaga ja programmilised. Kui võtame kokku nende sihid ja teesid, siis saame omaaegse Eesti esimese talupoja põllumajanduse arendamise programmi. Selles käsitletakse põllumajanduse küsimusi terviklikult ja seostatakse nad kooskõlastatult ühiseks süsteemiks, kus igale tootmisharule antakse oma osakaal ning edasiarendamise suunad ja piirid. Oma põllumajandusalase programmi koostamisel ta lähtus nii põllumajanduslikust tootmisest kui ka põllumehe enda kasvatamisest, tema silmaringi laiendamisest ning temale vajalike õiguste nõudmisest. Seega jaguneb tema põllumajanduse arendamise kava kahte ossa, kus esimese osana on põllumehe kasvatamine ja temale vajalike õiguste nõudmine ja teise osana põllumajandusliku tootmise edasiarendamine. Esimeses, põllumehe kasvatamise osas käsitleb ta maa viljakandvust, põllumehe rahvustunde ja iseteadvuse kasvatamist, tööd ja korda majapidamises, teaduse ja raamatute vajalikkust, meie rahvariie te ilu, põllumeesteseltside tähtsust jne. Teises osas – põllumajanduse edasiarendamist, nagu põhi- ja kõrvaltootmisharude kujundamist, külvikorda, mullaharimist ja väetamist, põllu- ja rohumaa kultuuri, loomakasvatust, põllumajanduslikku ehitust, taimekaitset, aiandust, mesindust jne. Pole vist ühtegi põllumajanduse eriala, mille kohta ta poleks jaganud oma õpetusi ja seisukohti. Isegi biotõrje ja metsanduse osas on ta järeldused igati õiged.

Arvestades Roberti tegevust põllumeeste seltsides, põllumajanduslikule kirjandusele aluse panemist, talupidajatele põllumajandusõpetuse jagamist, esimese põllumajandusprogrammi koostamist, põllumehele ajalehe *Sakala* andmist jne., võime teda küll täie õigusega pidada **Eesti talupoja esimeseks ühiskondlikuks agronomiks ja nõuandjaks**. Seejuures meenutame sedagi, et siis polnud Eestis veel mitte ühtegi põllutöö- ega kodumajanduskooli.

Kuid siis äkki, nagu välk selgest taevast, keset kõige paremat meheiga, levis teade – Robert on surnud (ta oli kõigest 40-aastane!), mis löi kogu eesti rahva tummaks ja pisaraise!

Ja siis tema esimesel sünnipäeval pärast surma, kogunes rahvas ilusal päikesest lõõmaval rukkilõikuse päeval Kurgjale, et seal mälestada oma sangarlikku juhti ja õpetajat. Rahvas vedas jõest, veski lähedalt, käte jõul suure kivimüraka tema hauale. Mehed tõmbasid ümber kivi pandud kettidest ja köitest, naised aga võtsid kinni meeste kätest ning isamaa laulude kõlades libises kivi mööda maad pooleteise kilomeetri kaugusel vaikselt metsas asuva

suurmehe hauale. Hiljem raiuti kivile kiri: *C. R. Jakobsoni sünnipäeval 14. (26.) juulil 1882. aastal tänulik rahvas hauale vedanud.*

Tema abikaasa Julie, vaadates üle jõe asuvale kaheharulisele pärnale, ohkab: *Juba 56 aastat olen pidanud üksi Kurgjat. Ega see ole kerge. Kui Robert suri, siis olin 32-aastane. Jäin üksi väikeste lastega. Kogu oma elu olen pühendanud Kurgjale, siia jättis ka tema oma elu.*

Aga Robert armastas seda kohta, jändas põllumeesteseltsidega ja käis Viljandis "Sakalat" toimetamas. Mässas ööd ja päevad. Istutas puid ja külvas metsa. Kõikjale sai temast. Need kuused, mis kasvavad matusepaiga ääres, on tema enese külvatud. Ja need suured kuused siin õues on tema istutatud.

Tänu sellele, et vapper abikaasa Julie koos oma kolme tütreaga (Linda, Ida ja Elsa) hoidis tema kirju, raamatuid, fotosid ja kõike muud, osutus võimalikuks rajada Kurgja Talumuuseum.